

ЕКОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ АКСІОЛОГІЧНОЇ СИСТЕМИ ОСОБИСТОСТІ

Представлені емпіричні дослідження екологічних цінностей в аксіологічній системі особистості на етапі раннього зрілого віку. Вивчалися два типи ціннісних орієнтацій: термінальні (цінності-цілі) та інструментальні (цінності-засоби). Виявлено, що цінності молодих людей мають егоцентричну та інтимно-особистісну спрямованість. Знаходилися взаємозв'язки між екологічними та іншими ціннісними орієнтаціями. Показано, що в сучасної людини потреба в збереженні довколишнього світу, нашої Планети та її природи не є інтеріоризованою.

Антропоцентричний підхід до світу і, як наслідок, відповідні стратегії і технології взаємодії з ним, зумовили екологічну кризу на нашій планеті. Руйнування природного середовища, його деформація є одним з чинників духовної кризи суспільства, деструктивної трансформації у свідомості людей загальнолюдських цінностей. Моральні основи людської поведінки, духовний світ людини, її активність у біосфері не відповідають тим умовам життя, в які занурюється суспільство. З'явилася нагальна проблема формування нового світогляду, перебудови свідомості людей, які забезпечують їх екологічну безпеку. Для забезпечення цього процесу необхідна екологізація суспільної свідомості, розвиток екологічної культури в соціумі, формування екологічної свідомості його учасників [4]. В основі розвитку цих феноменів лежить зміна пріоритетів у системі цінностей сучасної людини і, перш за все, молоді.

У зв'язку з цим, об'єктом нашого дослідження є особливості аксіологічних систем особистості. Предметом дослідження було вивчення екологічного аспекту в аксіологічній системі особистості на етапі раннього зрілого віку та знаходження взаємозв'язку між екологічними та іншими ціннісними орієнтаціями. Метою дослідження було пілотажне вивчення ієрархії системи цінностей особистості раннього зрілого віку та визначення місця екологічних цінностей в її структурі.

З метою емпіричного дослідження аксіологічної сфери особистості застосовувався відповідний *методичний* інструментарій. Була адаптована методика М. Рокича [3], за допомогою якої виявлялися ціннісні орієнтації особистості на етапі ранньої зрілості. Вивчалися два типи цінностей: а) термінальні – переконання в тому, що певна мета індивідуального існування варта того, щоб до неї прагнути, та б) інструментальні – переконання в тому, що певний спосіб дії або якість особистості мають перевагу в будь-якій ситуації. Така диференціація відповідає традиційному поділу цінностей на цінності-цілі і цінності-засоби. З метою актуалізації аксіологічних елементів екологічної свідомості особистості перелік термінальних та інструментальних цінностей був доповнений відповідними конструктами – "збереження нашої Землі, природи" й "любов до природи, свого краю, землі". Респондентам необхідно було дати рейтингову оцінку твердженням в обох списках, залежно від їх особистісної значущості. Аналізуючи отримані результати враховували, що чим меншим є ранг цінності, тим більшою є її значущість в аксіологічній системі людини. Ранг певної цінності для загальної вибірки знаходили за допомогою підрахунку середнього арифметичного χ . З метою вивчення психологічних особливостей взаємозв'язку екологічних та інших особистісних цінностей знаходили коефіцієнт лінійної кореляції Пірсона (r_p).

Респондентами були 42 особи (26 жінок і 16 чоловіків) віком від 24 до 30 років.

Дослідження проводилося в три етапи. На першому етапі було реалізовано пілотажне емпіричне дослідження особливостей розвитку ціннісної сфери особистості в період ранньої зрілості. У цьому віці відбувається усвідомлення, критичне переосмислення особистісних та загальнолюдських цінностей у зв'язку з необхідністю адаптуватися до нових соціальних умов, пов'язаних з професійним становленням, створенням і розвитком шлюбно-сімейних стосунків [1; 2].

На другому – знаходилися взаємозв'язки між екологічними та іншими ціннісними орієнтаціями суб'єкта. На третьому – інтерпретувались емпіричні результати.

Аналіз результатів дослідження показав (табл. 1), що в сучасних молодих людей найбільш значущі цінності мають егоцентричну спрямованість. Так, домінуючими в системі їх життєвих цілей є "здоров'я" ($\chi=4,8$), "щасливе сімейне життя" ($\chi=5,4$), "любов" ($\chi=6,7$).

Таблиця 1

Система термінальних цінностей особистості раннього зрілого віку

--	--	--	--

1	Активна життєдіяльність	- 0,46**	- 0,54**	-0,22	-0,52**	-0,56**	-0,41
2	Життєва мудрість	0,24	0,23	0,40	-0,06	0,02	-0,38
3	Здоров'я	0,03	0,16	-0,69**	-0,04	-0,07	0,07
4	Цікава робота	0,43**	0,46**	0,16	0,21	0,38*	-0,54*
5	Краса природи і мистецтва	-0,20	-0,24	-0,52*	-0,22	-0,27	-0,16
6	Любов	-0,13	-0,25	-0,33	0,19	0,31	-0,15
7	Матеріально забезпечене життя	- 0,55**	-0,45*	-0,87**	-0,17	-0,04	-0,48
8	Наявність хороших і вірних друзів	0,10	0,31	0,02	0,15	0,28	0,11
9	Суспільне визнання	- 0,49**	- 0,59**	0,02	-0,18	-0,37	0,55**
10	Пізнання	0,21	0,23	0,00	-0,13	-0,12	-0,33
11	Продуктивне життя	-0,36*	-0,44*	0,58*	-0,22	-0,32	0,45
12	Розвиток	-0,24	-0,41*	0,72**	-0,16	-0,34	0,68**
13	Розваги	0,17	0,12	0,00	0,63**	0,67**	0,19
14	Свобода	-0,04	-0,10	-0,18	0,02	0,02	-0,14
15	Щасливе сімейне життя	0,29	0,36	0,06	0,22	0,33	-0,04
16	Щастя інших	0,45*	0,40*	0,28	0,18	0,15	0,02
17	Творчість	0,33*	0,46*	-0,66**	-0,03	-0,01	-0,10
18	Упевненість в собі	-0,19	-0,28	0,51*	-0,02	-0,12	0,47
19	Збереження нашої Землі, природи	1,00	1,00	1,00	0,53**	0,51**	0,48

Примітка: * – $p < 0.05$, ** – $p < 0.01$.

Знайдені статистично значущі позитивні кореляційні зв'язки між рангами екологічної цінності-мети "збереження нашої Землі, природи" і термінальними цінностями такими як "щастя інших", "цікава робота", "творчість", а також цінностями-засобами – "відповідальність", "любов до природи, свого краю, землі". Таким чином, при умові, що сучасна молодь буде прагнути до творчої діяльності, цікавої праці, перейматися щастям, розвитком та вдосконаленням інших людей, всього народу, людства загалом, то для неї буде важливим і збереження нашої планети, її багатств. Такі прагнення, як правило, виникають у відповідальних людей, які люблять свою землю і природу. При цьому, чим більш значущими для особистості є її егоцентричні потреби – спрямованість, перш за все, на емоційну насиченість та повноту життя (активна життєдіяльність), його матеріальну забезпеченість і продуктивність, орієнтацію на повагу довколишніх, – тим меншою мірою вона націлена на збереження нашої Землі і природи. Такі люди прагнуть чим більш отримати від життя й мають високий рівень домагань.

Аналіз кореляційних взаємозв'язків між рангами цінності-засобу "любов до природи, свого краю, землі" й іншими ціннісними орієнтаціями також показав, що соціальне і професійне самоствердження має обернено пропорційний зв'язок з екологічними цінностями. Сучасні молоді люди не вбачають взаємозв'язку між власним життєвим успіхом та особистісним самовизначенням з екологічною проблематикою. Любов до природи, свого краю, землі вони пов'язують з розвагами (приємним необтяжливим проведенням часу, відсутністю обов'язків), акуратністю та широтою поглядів (умінням зрозуміти точку зору Іншого, поважати смаки Іншого, звичаї, звички). Водночас, чим важливішою для них є ефективність у справах, сміливість у відстоюванні власних думок, поглядів, самоконтроль (стриманість, самодисципліна), тим меншого значення вони надають навколишньому світу, його благополуччю.

Виявлені певні гендерні відмінності в аксіологічних системах молодих людей – перед усім у виборі цінностей-засобів. Жінки найбільш цінують "освіченість", "відповідальність", "чесність"; чоловіки – "раціоналізм", "відповідальність", "вихованість". Домінуючі цінності-цілі сучасних молодих жінок і чоловіків збігаються. "Щасливе сімейне життя", "здоров'я" і "любов" є для них найбільш значущими. Такі результати пояснюються віковими особливостями розвитку особистості на досліджуваному онтогенетичному етапі. У цей період розвиток особистості зумовлюється, передусім, особливостями сімейного життя. Шлюб, материнство і батьківство – два найбільш важливих завдання ранньої дорослості. Вони є психологічними новоутвореннями цього віку [1]. На жаль, молоді люди не пов'язують щастя сімейного життя, своє здоров'я і здоров'я своїх дітей з екологічними цінностями: необхідністю любити і зберігати нашу планету і все живе на ній.

У виборі найменш значущих цінностей-цілей чоловіки і жінки також однозначні. "Щастя інших", "розваги", "краса природи і мистецтва", "збереження нашої Землі, природи" опинилися на останніх місцях в ієрархії термінальних цінностей. Серед інструментальних ціннісних орієнтацій для жінок найменш значущими є "високі запити", "любов до природи, свого краю, землі", "непримиренність до недоліків в собі та інших", для чоловіків – "чуйність", "непримиренність до недоліків у себе та в інших", "любов до природи, свого краю, землі".

Кореляційні зв'язки між рейтингами інструментальних і екологічних цінностей особистості раннього дорослого віку

№ п/п	Інструментальні цінності	Збереження Землі, природи			Любов до природи, рідного краю, землі		
		Всього	Жінки	Чоловіки	Всього	Жінки	Чоловіки
1	Акуратність	0,12	0,29	0,49*	0,31*	0,32	0,49*
2	Вихованість	0,27	0,33	-0,15	0,17	0,30	-0,15
3	Високі запити	-0,42**	-0,46*	-0,63**	-0,45**	-0,45*	-0,63**
4	Життєрадісність	-0,11	-0,39*	0,29	0,10	0,00	0,29
5	Старанність	0,04	0,14	-0,30	-0,09	-0,04	-0,30
6	Незалежність	-0,17	-0,10	0,38	-0,06	-0,09	0,38
7	Непримиренність до недоліків у себе та в інших	-0,25	-0,28	-0,30	-0,25	-0,30	-0,30
8	Освіченість	0,12	-0,07	-0,61*	0,07	0,17	-0,61*
9	Відповідальність	0,42**	0,43*	0,71**	-0,02	-0,19	0,71**
10	Раціоналізм	-0,05	-0,08	0,33	0,09	0,04	0,33
11	Самоконтроль	-0,25	-0,32	-0,09	-0,32*	-0,41*	-0,09
12	Сміливість у відстоюванні власної думки	-0,17	-0,03	-0,42	-0,33*	-0,29	-0,42
13	Тверда воля	-0,17	-0,19	-0,58*	-0,19	-0,38*	0,58*
14	Терплячість	-0,24	-0,25	-0,07	0,19	0,30	-0,07
15	Широта поглядів	0,28	0,22	0,04	0,44**	0,54**	0,04
16	Чесність	0,25	0,29	0,14	0,06	-0,03	0,14
17	Ефективність в справах	-0,17	-0,37	-0,59*	-0,39*	-0,46*	-0,59*
18	Чуйність	0,07	0,10	-0,12	-0,01	-0,01	-0,12
19	Любов до природи, свого краю, землі	0,53**	0,51**	1,00	1,00	1,00	1,00

Примітка: * – $p \leq 0.05$, ** – $p \leq 0.01$.

Необхідно відзначити, що деякі взаємозв'язки в ціннісних орієнтаціях чоловіків принципово відрізняються від аналогічних зв'язків жінок. Так, кореляції таких цінностей, як "продуктивне життя", "розвиток", "творчість", "тверда воля" з екологічними конструктами мають полярні знаки в різностатевих групах. Порівняно з чоловіками, жінки більш раціонально, підходять до вирішення екологічних проблем. На відміну від жінок представники чоловічої статі вважають, що в основі збереження Землі, її природи лежить любов до них. Парадоксально, але чим значущим є для сучасного чоловіка його здоров'я, можливість творчої діяльності, переживання прекрасного в природі і мистецтві, чим вищий його рівень домагань, чим більше він прагне бути освіченим, тим менш важливим для нього є збереження нашої Землі (відповідно, $p \leq 0,01$ і $p \leq 0,05$).

У жінок спостерігається позитивний достовірний взаємозв'язок між рангами конструкта "збереження нашої Землі, природи" і такими ціннісними орієнтаціями як "творчість", "цікава робота", "щастя інших", "відповідальність", а у чоловіків – "розвиток", "продуктивне життя", "упевненість в собі", "аккуратність", "тверда воля".

Виявлено і повне співпадіння певних кореляційних показників обох статей. Як для жінок, так і для чоловіків, чим важливішими є матеріально забезпечене життя, ефективність у справах, тим менше вони турбуються про природу, її збереження, екологічність. І, чим відповідальніші жінки і чоловіки, тим більшою мірою вони усвідомлюють важливість екологічних цінностей.

Висновки. Домінуючі цінності в ієрархічних аксіологічних системах особистості раннього зрілого віку мають егоцентричну й інтимно-особистісну спрямованість. Екологічні цінності для них є найменш значущими. У сучасних молодих людей відсутній взаємозв'язок між екологічними і найбільш важливими для них життєвими цінностями. Такі аксіологічні конструкти як "цікава робота", "щастя інших", "відповідальність", "широта поглядів" можна використовувати як механізми розвитку екологічних цінностей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абрамова Р.С. Возрастная психология / Р.С. Абрамова. – М.: Академический проспект. Альма Матер, 2006. – 702 с.
2. Журавльова Л. П. Психология емпатії / Л. П. Журавльова. – Житомир : Видавництво ЖДУ ім. І. Франка, 2007. – 328 с.
3. Практическая психодиагностика: Методики и тесты / редактор-сост. Д. Я. Райгородский. – Самара : Изд. Дом "БАХРАХ", 1998. – 672 с.
4. Шмелева И. А. Психология экологического сознания / И. А. Шмелева. – СПб.: Изд СПб. ун-та, 2006. – 204 с.

Подано до редакції 23.09.2011
